

Sosyal Çalışma ve Damga*

Kaan SEVİM^{1,*}

¹ Arş. Gör. - İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye – ORCID 0000-0002-5697-2074

Sosyal Çalışma Dergisi (2020) 4 (1), 44-54
Copyright © 2020 İZU

YAYIN BİLGİSİ
Yayın geçmişi:
Gönderilen tarih: 11 Şubat 2020
Kabul tarihi: 13 Mayıs 2020
Yayımlanma tarihi: 10 Haziran 2020
Anahtar kelimeler:
Damga
Etiketleme
Sapkın
Sosyal Dışlanma
Sosyal Çalışma
Key Words:
Stigma
Labeling
Deviance
Social Exclusion
Social Work

ÖZ

Damgalayan ve damgalanan arasında geçen iletişimin etiolojisini ve toplum içerisinde yarattığı kültürel ve sosyal çıktılarını araştırmak ve açıklamak birçok sosyal bilimin konusu olmuştur. Damganın toplumsal ve bireysel düzlemde yarattığı sorunları telafi edebilmek için damga teorisinin boyutlarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmada damganın hem kavramsal hem de teorik alt yapısı incelenerek sosyal çalışma ile bağlantıları bulunmaya çalışılacaktır. Sosyal çalışmanın odağında bulunan tüm bireyler damgalanma etkisini de barındırmaktadır. Bundan dolayı sosyal çalışmacıların damgaya olan farkındalığı tüm uygulama alanlarında içselleştirilmesi gerekmektedir. Sosyal çalışma ve damga alanına yönelik ülkemizde çalışma yapılmamasından dolayı bir eksiklik olarak görülerek bu çalışma ortaya konulmuştur.

ABSTRACT

Investigating and explaining the etiology of the relationship between those who stigmatize and those who are stigmatized as well as the cultural and social output created within the society has been the subject of many social sciences. In order to compensate for the problems created by the stigma on the social and individual field, the dimension of the stigma theory must be well known. In this study, both conceptual and theoretical background of the stigma will be examined and it will be tried to establish its connection with social work. All individuals in the focus of social work fields also include the stigmatizing effect. Therefore, social workers' awareness of the stigma must be internalized in all areas of practice. Due to the lack of work in our country regarding social work and stigma field, this study was presented as a deficiency.

1. Giriş

Damga, toplumun genel akımı tarafından değersizleştirilmiş bir grubun ciddi utanç ya da kusur özelliğini taşımasıyla oluşan bir kavramdır (Hinshaw, 2007: xi). Başka bir tanıma göre, toplum içerisinde bir bireyin fiziksel, finansal, entelektüel, cinsel ya da başka bir olguyu toplumun genelinden daha eşit olmayan bir farklılıkla deneyimlemesi kişiyi etiketleyerek genel toplum yapısından koparan bir olgudur (Burke, 2007: 11). Diğer bir ifade ile damgalanma, bireyin sürekli etkileşim içerisinde bulunduğu *normal insanlardan*, kabul edilemez bir biçimde farklı olarak etiketlenmesine yol açan ve bir çeşit toplumsal yaptırım ortaya çıkaran nitelik, özellik ya da hastalıktır (Scambler, 1998: 1054).

Her ne kadar kavram üzerinde bir fikir birliği sağlanamamış olsa da literatürde bu kavramın ilk olarak kuramsal alt yapısını oluşturan Erving Goffman'ın (1963) nitelendirmeleri ortak bir tanıma vurgu yapmaktadır. Goffman, damgalama olgusunda klasikleşen kitabı "*Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine*" adlı eserinde damgayı şu şekilde tanımlamıştır: itibarsızlaştırıcı etkisi çok fazla olan bir niteliktir. Bu nitelik normal ve tam bir insandan daha eksik bir şekilde, lekelenmiş ve yok sayılmış anlamını taşımaktadır.

Böylelikle damgalanan kişi *örselenmiş bir kimliğe* sahip olmaktadır (Goffman, 1963: 3).

Damga kavramının açıklanmasında çok farklı görüşler, tanımlar ve sınıflamalar yapılmıştır. Bu sınıflamalardan ilk ve en önemlisi olan Goffman'ın tanımlamasıdır. Goffman damga kavramını üç tipoloji üzerinden ele almaktadır:

- Bedenin muhtelif *fiziki deformasyonları*,
- Zayıf irade, baskıyı hak eden ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve ahlaksızlık olarak algılanması şeklindeki *bireysel karakter bozuklukları*; bunlar; ruh bozuklukları, hapis yatmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, intihar girişimi ve radikal siyasi davranışlar,
- Irk, ulus ve din gibi *etnolojik damgalar*; bunlar, soy bağıyla ailenin tüm mensuplarına aktarılabilir (Goffman, 1963: 33).

Toplumsal yapı içerisinde bir kişinin bu üç damga tipinden yalnız biriyle değil aynı anda tamamını da deneyimleyebilme potansiyeli vardır. Bu tipolojiden sonra ortaya çıkan birçok damgalama türü olmuştur. Bu tipolojinin damgalamayı genel olarak tanımlamada yeterli olmayacağına dair bazı eleştirilerde olmuştur. Örneğin; Hinshaw'a göre, kadınlar tarih boyunca sürekli ayrımcılığa ve

* Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu yazar e-mail adresi: kaan.sevim@izu.edu.tr

damgalanmaya uğramışlardır fakat kadın cinsiyeti üzerinden yapılan damga Goffman'ın yapmış olduğu damga tipolojisinin içerisine girmemekle beraber birçok yazarın da ihmal ettiği bir durum olmuştur (2007: 30). Damgalanma alanında kabul gören diğer bir sınıflama ise Link ve Phelan'nun ortaya attığı sınıflamadır. Link ve Phelan makalesinde, Goffman'ın damga kavramını daha da genişleterek farklı bir tipoloji içerisine değerlendirmiştir:

- İnsanlar farklılıkları etiketler ve ayırır.
- Baskın kültür, etiketlenmiş kişileri istenmeyen karakterlerle özdeşirir.
- Etiketlenmiş kişi grup dışında tutularak “biz” değil “onlar” olarak görülür.
- Etiketlenmiş kişi statü kaybı ve ayrımcılık yaşar.
- Damga tamamıyla farklılıkların tanımlanmasına, kalıp yargının oluşmasına, dışlanma ve ayrımcılığa sebep olan sosyal, ekonomik ve politik ilişkidir (2001: 367).

Link ve Phelan'a göre, damgalanmış ya da etiketlenmiş kişi statü kaybı ve ayrımcılığa uğrayan bir kişidir fakat bu durum birçok damga tanımlamasında dışarıda bırakılan bir bileşen olmuştur. İnsanlar etiketlendiğinde, ayrıştırıldığında ya da istenmeyen bir karakter ile özdeşleştirildiğinde rasyonel olarak değersiz, reddedilmiş ve dışlanmış. Böylelikle bu durum etiketlenen kişilerin statü kaybı ve ayrımcılığa uğramasına neden olmaktadır (2001: 370-371). Jones ve diğerleri ise damga kavramının açıklanabilmesi için temel 6 boyuttan bahsetmiştir. Bu boyutlar ayrı ayrı ya da eşzamanlı olarak damganın ortaya çıkmasında etken oluşturan yapılarıdır:

- *Gizlilik (Concealability)*: Diğer bir ifade ile görülebilirlik. Örneğin: bir kişinin ırkı çok kolay tanımlanabilen ve saklanılamayan unsurlardandır. Etnik ayrımcılıklar (intersectionalism vb.) bu duruma örnek olarak gösterilebilir.
- *Süreç (Course)*: Damganın zaman içerisindeki seyri ve olası önenebilir tedavilerin uygulanmasına yönelik geçen süreç.
- *Yıkıcılık (Disruptiveness)*: Toplum içindeki iletişimlerin ve başarıların ne derece kötü etkilenildiği.
- *Estetik (Aesthetics)*: Farklılıklarda içgüdüsel olarak olumsuz duyuların ortaya çıkması ve beklenen normların dışına çıkılması durumu.
- *Köken (Origin)*: Damganın nasıl ortaya çıktığı. Örneğin: orta çağlarda ruhsal hastalığın nedenleri olarak şeytani bir takım ilişkilerle bağlantılı açıklanması.
- *Tehlike (Peril)*: Başkalarına yönelik oluşturulan risk ya da tehlikeler. Örneğin: ruhsal bozukluğu olan kişilerin tahmin edilemez ve tuhaf olmasını kabul etmek gibi (Ahmedani, 2011: 2-3; Thornicroft, 2014: 208-209; Güngör, 2013: 15).

Boyut ve sınıflandırmaların haricinde damga olgusunu genel alanda tanımlayacak olursak, bir kişi ya da grup için utanılması gereken bir durumun varlığı ya da normal dışı bir şekilde kabul edilmezliğinin belirtisi olarak değerlendirilmektedir. Damgalanan ve negatif yargılar atfedilen kişiler toplumdaki uzaklaştırılır, yalıtılır ve yok olması için çaba harcanır ya da kendi haline bırakılır (Taşkın, 2004: 3). Aslında burada damgala(n)manın altında yatan temel iki unsur olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, farklılaşmaları tanımlayarak işaretlemek ve daha sonra insanın değerinin düşürülerek itibarsızlaştırılmasıdır (Arboleda-Flórez, 2002: 25).

Damganın; hususi bir durumu nitelemesi, bir süreç içermesi ve duygusal bir durum olmasından dolayı kavramsallaştırılması güç bir terimdir (Coleman, 1986: 221). Kullanıldığı alanlara baktığımızda, literatürde idrar inkontinansından ekzotik danslara, cüzzam hastalığından kansere ve ruhsal hastalıklara kadar birçok alanda

incelenmiş olmakla birlikte (Link ve Phelan, 2001: 363), farklı durumlarda ve sürekli değişim içerisinde olmasından dolayı genel geçer bir tanım içerisine sığdırılamamaktadır. Becker'a göre, aynı davranış herhangi bir zaman diliminde bir kuralın ihlal edilmesi olarak algılanırken başka bir zaman diliminde aynı şekilde algılanmayabilir; birisi yaptığında ihlal olarak kabul edilirken başka birisi aynı davranışı sergilediğinde ihlal olarak algılanmayabilir (2015: 34). Bu durum damgalama olgusunun ölçülmesini hem bölgesel hem de bireysel çeşitlilikler arz etmesiyle zorlaştırmaktadır. Goffman'ın yapmış olduğu en çarpıcı damga tanımı aslında her insan farklılığının damgalanma potansiyeli taşıması olmuştur. Sosyal bağlamı içerisinde düşündüğümüzde bir yerde farklılık, kabul gören ve beğenilen bir durum iken başka bir sosyal yapı içerisinde istenmeyen bir yapıya dönüşebilir ve damgalamanın etkisini hissetmeye başlarız (Coleman, 1986: 212). Damganın bu şekilde değişiklik göstermesi aslında güç olgusu ile yakından ilgilidir. Toplum içerisinde baskın gruplar hangi farklılığın kabul görebilir hangi farklılığın ise kabul edilemez olduğunu belirlemektedir. Böylelikle damga, baskın grupların bir değer yargısı olarak da bilinmektedir (Coleman, 1986: 213).

Dominant grupların yaratmış olduğu bu baskının neticesinde sapkın davranışlar ortaya çıkmaktadır. Sapkın davranışın kavramsallaştırılabilmesi için normalin de ne olduğu ortaya konulması gerekmektedir. Normal ve normal olmayan terimleri 19. yüzyılın başlarında genel olarak İngiltere'de sosyal darwinizm ve biyoloji sahalarında sağlıklı bireyi tanımlamada kullanılmak üzere ortaya atılmıştır (Franzese, 2009: 206). Yeni ve postmodern perspektiflere göre biyomedikal bilgi hala ikili (dikotomi) sistem üzerinden devam etmektedir: normal/anormal, sağlıklı/patolojik, sosyal olarak kabul edilebilir/sosyal olarak kabul edilemez. Bu şekilde söylemlerin hala var olması genel kültürel kabul gördüğünün bir göstergesidir (Scambler, 1998: 1054). Normal ve damgalı ifadeleri somut kişilere karşılık gelmemektedir. İki de toplumsal bir bakış açıdır. Bu bakış açısı, karma temaslara esnasında, layıkıyla yerine getirilmemiş normlar gereğince sosyal olarak üretilirler (Goffman, 1963: 192).

Benzer şekilde damgalı bireye yüklenen sıfatlardan bir tanesi de bozulma ya da örselenme tabiridir ve ilk olarak Morel tarafından kullanılmıştır. Morel guatrlı hastaları ve psikiyatri hastalığı olan kişilerden hareketle, bozulmuşlar kategorisini oluşturmuştur. Bu kategorinin izdüşümü hasta ve kusursuz olmayanlara gönderme yapmak amacıyla kullanılmıştır. Bozulmuş kişiler toplum tarafından normal olmayanlar olarak tiplendirilmekte ve çoğu zamanda toplum içerisinde tehlikeli olarak kalıplaştırılmaktadır. Alkolikler, suçlular, şişmanlar ya da bedensel bozukluğu olanlar gibi kategorizasyonlara ayrıştırılmaktadır. Bozulma anlayışı ortalama insan tipinden ve kusursuzluğundan uzaklaştırılarak bir şekilde düşkünlük konumuna indirgenmektedir (Stiker, 2011: 227-229). İnsan tiplendirmesindeki güçlü-zayıf ve normal-normal olmayan gibi dikotomik (ikileşik) yaklaşımla yapılan sınıflama, aslında doğanın içerisinde var olan zıtlıklardan örneklerle, toplum içerisinde de bir tür zıtlık oluşturulmasının meşrulaştırılması sağlanmaktadır. Doğadaki gücünün güçsüzü ezmesi gibi örneklerle sosyal hayattaki ezme ezilme ilişkisinin formelleşmesi gibi yanlış bir anoloji üzerine kurulmuştur. Bu durum aynı zamanda evrimsel damga kavramının oluşmasında etkili bir çıkış paradigması olmuştur. Damga kavramını daha iyi anlamak için damga ile yakın anlamda kullanılan bazı kavramları incelemeliyiz.

2. Etiketleme

Etiketleme teorisi Tannenbaum'a (1938) kadar dayansa da

etiketleme kavramını etkili bir şekilde kullanan ve yaygınlaştıran kişi Howard Becker (1963) olmuştur (Prus, 1975: 80). Etiketleme kavramı genellikle “sapkın” (deviance) teorisi üzerinden işlenmektedir (Glassner ve Corzine, 1978: 74). Genellikle simgeleşel etkileşimciler üzerinden devam eden etiketleme nosyonu sosyolojide; anomi, sapkınlık ve suçluluk gibi alanlarda çalışılırken sosyal psikolojide ise, benlik kavramı açısından diğerlerinin rolü üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Sosyal psikoloji alanından Mead’a göre bir kişiye yapılandırılan etiketler, kişilerin diğerleri karşısındaki davranışlarını şekillendirmekte ve kişinin diğerleri ile olan ilişkilerinde temel rol oynamaktadır (Göksu ve Karakaya, 2009: 28). Etiketler, kısaltmalar ve sınırlandırmalar ile oluşan bir kimlik sıfatıdır. Nasıl ki market reyonlarında satılan ürünlerin üzerindeki fiyat etiketleri, satılan ürünün değerini belirler buna paralel bir şekilde insanlar üzerinde de uygulanan bu etiket bir şekilde kişilerin değerleri üzerinden biçilmiş birer sıfattır.

Ailelerin ve kişilerin geçmişleri, tipi, yaşamış oldukları yer, gelir durumları, iş, eğitim ve aksanı etiketlemede en temel unsurlar olarak görülmektedir. Örneğin, bir kimse fakir bir hayat yaşıyorsa hırsızlık yapar ve şiddete başvurur, şeklinde etiketleme rahatlıkla yapılmaktadır (Berry, 1974: 105). Toplumlar bu durum içerisinde zaman zaman kişilerin yanlış bir davranışlarını görmeseler bile onların geçmişine ve sosyo-ekonomik düzeylerine bakarak da etiketlemede bulunabilirler. Parçalanmış aile çocuklarının her an suç işlemeye hazır kimseler olarak görülmesi bunun bir neticesidir (Göksu ve Karakaya, 2009: 30). Bazen toplumsal kurumlar dahi etiketleme prosesinde yer almaktadır. Komşular, okul, polis ya da mahkemeler gibi resmi ve resmi olmayan kurumlar normal ailelerin çocukları ile parçalanmış aile çocuklarını farklı kategorilerde değerlendirmektedir (Angenent ve de Man, 1996: 93). İşte sosyal çalışmanın damga konusunda etkisini göstermesi gereken en önemli yerlerden birisi burasıdır. Bir sosyal çalışmacının toplumsal sorunlarla ilgili kalıplaşmış etiketleri varsa mesleğin temel değerlerine ve etik anlayışına karşı geldiğini göstermektedir. Mikro sosyal hizmet bağlamında bu sadece bu etiketlemelerden kaçınırken, makro düzlemde de toplum diğer kurum ve kişilerin etkilerini azaltabilecek projeler yapılması gerekmektedir.

Psikolojik olarak baktığımızda her psikiyatrik tanı da bir “etiket”tir. Bazı çalışmalarda, hastaların psikiyatrik bir tanı aldıktan sonra, açık bir şekilde ayrımcılık yaşadıkları veya kötü bir davranışa maruz kalmaları bile kendilerini damgalanmış hissettikleri görülmüştür (Dinos vd., 2004: 176). Weis ve Lonquist’de damganın ve etiketin sağlık alanındaki etkisi üzerine örnek vermiştir. Bir kişiye nasıl davranılması gerektiğini belirleyen etiketin, bir hastalığa yönelik uygulanmış olması önemlidir. Herhangi bir hastalığa yönelik etiket taşıyan kişiler toplum içerisinde bu etiketi taşımayanlara göre daha çok farklı muamele ile karşı karşıya kalmaktadırlar (1994: 138). Başka bir açıdan, etiket kavramını suç alanında kullanmış ilk kişi olan Frank Tanenbaum “Crime and Community” adlı eserinde gecekondu bölgesinde yaşayan ve yaramaz çocuklar diye adlandırdığı bir grup üzerinde çalışmalar yapmıştır. Grup içerisindeki çocukların yakın arkadaşları, aileleri ve okul çevresi tarafından sürekli olarak dışlandığı ve kendilerine hatırlatılmasından dolayı dışlanmanın pekiştiğini ortaya koymuştur (1938: 19).

Etiketleme, sosyolojide simgeleşel etkileşimciler olarak bilinen akımın, sapma ve suçluluk ilişkisini toplumsal ve bireysel ilişkiler içerisinde irdeleyerek kriminolojik açıdan yeni bir perspektif

kazandırmıştır. Özne, nesne ve diğeri ile kurulan ilişkinin ve iletişimin toplumsal yansımaları tartışılmış ve suç olgusunun etiketlenme ile kısır bir döngü içerisine girdiği hatta suçu tekrar üretmesi için yeni bir iletişim ağının kurulmasına zemin hazırladığı düşünülmüştür. Aynı zamanda etiketleme nosyonu alanında sosyoloji ve kriminolojinin yanı sıra dolaylı olarak ceza hukuku alanında da ciddi çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, etiketlenmeyi önlemek için “hapis cezalarının ertelenmesi” gibi diversiyon¹ çalışmaları başlatılmıştır.

Damgalama ve etiketleme genel olarak birçok makalede yan yana ya da birbirinin yerine kullanılsa da aslında, etiketleme daha çok suç, sapkınlık, güç ve anomi gibi kavramlar üzerinden sosyolojik bir bakış açısıyla suçun etiyojisi ya da sapkınlığın sosyo-patolojisi üzerinden etiketlenmenin izdüşümlerini araştırmaktadır.

3. Sapkınlık (Deviance)

Sosyolojinin bir konusu olarak sapma, basit anlamda sosyal normlar ile uyşamayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal normlara uyumu ile sapmayı belirleyen toplumun kendisidir (Berry, 1974: 116). Sapma davranışı geleneksel kurallar ve adetler açısından istenmeyen ve kabul edilmeyen davranış örüntüleridir (Angenent, ve de Man, 1996: 2). Bir şekilde toplumun geneli tarafından geleneksel olarak ortaya konan ve toplumun her ferdinin uymasının baskılandığı normlardır. Bu normlar hukuki süreçlerle düzenlense de düzenlenirse de bu kurallara uymayanlar belirli toplumsal yaptırımlara maruz kalmaktadır. Bu tanımlara benzer olarak Goffman’da sapmayı şu şekilde tanımlamıştır; birtakım değerleri paylaşan ve kişisel sıfatlar ve davranma biçimleri ile ilgili belirli bir toplumsal normlar bütünlüğüne uyum gösteren bir grup bireyden hareketle, bu normlara karşı bağlılık göstermeyen her üye “sapkın”, hususiyeti ise “sapma” olarak tanımlanmaktadır (1963: 197).

Lemert’a göre ise sapma, birincil ve ikincil sapma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincil sapmada, sapmanın rasyonelleştirilmesi ya da sosyal bir şekilde bir rolün karşılığı olarak değerlendirilmesi, o duruma özgü kalır. Bireyler tarafından normalleştirilen bu durumun aktör üzerindeki baskısı çok azdır ve çabuk unutulur. İkincil sapma ise sapmaya karşı ciddi bir toplumsal baskı oluşturulur ve çeşitli tepkiler ortaya çıkar. Tepkiyle karşılanan bu eylemler, sosyal kontrol mekanizmalarıyla birlikte cezalandırma, damgalama, ayrıştırma gibi süreçler tarafından tekrar üretilir (Bakacak, 2002: 13). Lemert’a göre, insanlar ve gruplar; etiketler, damgalar, cezalar ve dışlanmalarla diğerlerinden farklılaşabilirler. Ceza ve reddetme gibi davranışlar toplumun sapmaya karşı geliştirmiş olduğu sosyal bir tepkidir. Bu tepki, farklılaşma sürecini de tetiklemektedir. Dolayısıyla sapma, hem kolektif hem de birey temelli bir yaklaşımla birlikte anlaşılabilir (Lemert, 1951: 22).

Angenent ve de Man ise biraz farklı bir şekilde sapmayı yine ikiye ayrılmaktadır. Birinci sapma biçimi; sigara, küstahlık, münasebetsizlik, hile, terbiyesizlik gibi daha az ciddi olan davranışlardır. İkinci sapma biçimi ise; evden kaçma, alkol ya da uyuşturucu kullanma, kumar ve fahişelik gibi daha ciddi olanlar ve problemleri davranışlar olarak sıralamıştır (1996: 2). Aslında burada Angenent ve de Man’ın yapmış olduğu bir sınıflama değil sapmanın derecelendirilmesi durumudur. Kişinin işlemiş olduğu bir suç ya da herhangi bir davranış, toplumun belirlemiş olduğu arketiplerden ve kültürel normlarından ne kadar uzaklaşırsa o kişilerin marjinalliği ve sapkınlık derecesi o kadar artmaktadır.

¹ Türk hukukunda henüz yeni olan kavram farklı biçimlerde tanımlanmış/tercüme edilmiştir. Kavram Türkçe’ye kovuşturmadan ayrılma (saptırma), yargı sistemi dışına yönlendirme olarak çevrilmiştir. Yenisey, diversiyonu “bazı uyuşmazlıkların ve basit

suçların hüküm vermeden sistem dışına çıkartılması” olarak açıklamaktadır (Sevdiren, 2011: 259).

Sapma sürecinde temel unsurlar etiketleme ve damgadır. İki adımda gerçekleşen bu süreç; öncelikle, bir eylem sonrasında da bir birey sapmış olarak etiketlenir. Birey ya da eylem daha önceden etiketlenmediyse sapmanın olmadığı anlamına gelmektedir. Bir eylem ya da kişi herhangi bir grubun ya da toplumun üyeleri tarafından sapkın olarak tanınmadan sapkınlık ortaya çıkmaz. Etiketleme aynı zamanda damgalamayı da içeren bir süreçtir (Goode, 1994: 104). Damga, etiket, önyargı, ayrımcılık ve sapkınlık gibi kavramlar birbiri içerisinde için olarak görülmektedir.

Sapkınlık sosyolojik perspektife göre, bireydeki kusurlu karakter ve sosyal patolojinin bir türevi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçeveden yola çıkarak zaman içerisinde sosyal reform sürecinde, bireylerin patolojik sorunlarının nasıl tedavi edileceği bir amaç haline gelmiştir. 1900'li yılların başında ise sosyal çalışmacılar bu sapkınlığın tedavisinde görev üstlenmiştir ve vaka yönetiminde müdahale modelini bu açıdan biçimlendirmiştir (Scheyett, 2005: 82). Bu yoruma benzer şekilde Paulo Freire "Ezilenlerin Pedagojisi" adlı kitabında ezilenlerden şu şekilde bahsetmektedir. Ezilenlere, toplumun genel görünüşünden sapan marjinal kişiler muamelesi yapılır. Ezilenler sağlıklı bir toplumun patolojisi olarak görülmekte ve "yetersiz ve tembel" kişilerin zihin yapıları değiştirilerek toplumla uyumlu hale getirilmelidir. Bu marjinallerin, terk etmiş oldukları sağlıklı topluma kazandırılmaları gerekmektedir (Freire, 2011: 53). Toplumdan sapanların topluma entegrasyonunun sağlanmasının en kolay ve ilkel yollarından bir tanesi, antik dönemlerden günümüze kadar, ceza sistemi varlığını sürdürmüştür. Bu entegrasyonun sağlanmasında 20. yüzyılda bazı değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Psikoloji ya da sosyal çalışma gibi bir takım disiplinler sapkınlığı tedavi edebilecek yöntemler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Yukarıda damganın tanımlanmasında "normal ve anormal", "sağlıklı ve patolojik" gibi dikotomik (ikileşik) ilişkilerden bahsetmiştik. Her ne kadar toplumlar farklılıkları zenginlik olarak görseler de aslında farklılık da yine otorite, güç ya da toplum tarafından sınırları belirlenmiş bir alana karşılık gelmektedir.

İnsanlar üzerinde sosyal kontrolün artmasıyla ya da bireylerin kişisel potansiyellerini gerçekleştiren farklılıkların, bazı sosyal ve fiziksel hareketliliğin ve fırsatlara erişim imkânının kısıtlanmasıyla damgalamanın ortaya çıktığı bilinmektedir (Coleman, 1986: 228). Bu bağlamdan hareketle toplumsal yapı içerisinde kendisini gerçekleştirmede problemle karşılaşan bireylerin toplum tarafından dışlanması ile birlikte sapkın, parya ya da harici gibi nitelendirmelere maruz kalmaktadırlar. Sapkınlık kavramı toplumsal uyumu bozanlara karşı izolasyonun daha da pekiştirilmesi için egemen kimlik ya da çoğunluk tarafından türetilmektedir. Goffman'ın ikinci tipolojisinde ortaya koyduğu, sapkın ve ahlaksız olarak isimlendirilen durumlar tam olarak bu çerçevede ortaya çıktığı söylenebilir. Becker'a göre, sapkınlık ile ilgili en basit yaklaşımın istatistiki olduğu yönündedir. Ortalamadan fazla şekilde sapan her şey sapkın olarak nitelendirilebilir (Becker, 2015: 24). Neyin sapkın olacağını belirleyen mekanizma çoğunluğun kimden olduğuyla ilişkilidir. İnsan farklılıklardan korkar ve çekinir, bundan dolayı çoğunluk kendisine benzemeyenleri kendisine dönüştürebilmek için bir takım normlar yaratır ve dayatmaya çalışır.

Mills'e göre, toplumsal standartlar içerisinde toplum kendisine ait bir takım normlar belirler ve bu normlardan sapmak deorganizasyon yaratır ve problemler doğurur (1943: 169). Başka bir ifade ile, ihlal edilmesi sapkınlığı doğuracak kurallar ortaya atılarak, toplumsal gruplar tarafından sapkınlık oluşturulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sapkınlığın bireyde için bir özellik olmaktan öte kuralların ve yasaların başkaları tarafından kişiye uygulanmasıyla

ortaya çıkardığı görülmektedir (Becker, 2015: 29). Toplum içerisinde en üstten en alt seviyeye kadar her türlü sapkın davranış ortak bir konsensüs üzerine ortaya çıkmaktadır (Thio, 2006: 12). Örneğin, fakir bir kadın alışveriş merkezinden bir şey çaldığında, insanlar bu durumu ortak bir şekilde suç olarak tanımlarken, zengin bir kadın marketten bir şey çaldığında onun sapkın durumu daha çok kleptomani bir hastalık olarak değerlendirilecektir (Long, 2017: 10). Genel olarak sapkınlık, toplumun çoğunluğu tarafından formel ya da enformel bir konsensüs şeklinde belirlenmiş normlardır. Bu normlar oluşumunda kültürel etkilerin yanı sıra gücün ve statünün korunması ya da farklılığa karşı durma şeklinde temel etkenler mevcuttur. Toplumda bu normlara uymayan kişi bu süreç içerisinde bütünlüğünü koruyabilmesi açısından toplumun geneline tabi olma yönünde eğilim gösterecektir ya da uymama noktasında ısrar ettiği süreçte toplum tarafından daha fazla dışlanmaya maruz kalacaktır.

4. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma toplumla bütünleşmeyi ve toplum tarafından kabul görmeyi ifade eden sosyal içerilmenin tam tersi olarak ele alınmaktadır. Birey ve toplum arasındaki sosyal bağların kültürel ve ahlaki olarak kopması anlamına gelmektedir (De Haan, 2000: 27). Sosyal dışlanma, birey ya da grupların işsizlik, eğitimsizlik, yaşlılık, yoksulluk engellilik gibi nedenlerden dolayı toplumsal imkânlardan yararlanamamaları ve toplumun geri kalanından sosyal entegrasyon olarak daha uzak kalmasına yol açmaktadır. Genel toplum yaşam standartlarından uzaklaşmış olmak sosyal dışlanmanın boyutunu da artırabilen bir faktördür. Bu uzaklaşmanın topluma negatif etkisi ne kadar büyükse sosyal dışlanmanın şiddeti de aynı derecede büyük olacaktır.

Fransa'da Chirac hükümeti yıllarında sosyal işlerden sorumlu bakan, Fransa'da on kişiden birinin sosyal dışlanmaya uğradığını ifade ederek, dışlanma kavramının; ruhsal, fiziksel engelliler, yaşlı hastalar, istismara uğrayan çocuklar, intihar eğilimi olanlar, madde bağımlıları, aile içi sorunu olanlar, yalnız ebeveynler, marjinal ve toplumsal açıdan uyumsuz bireylere işaret ederek, kavramı ilk kez bu anlamda kullanmıştır. Daha sonra çıkan sosyal ve ekonomik krizlerle birlikte yaşanan gerilimler bu kavramın popülerliğini daha da artmasına neden olmuştur (Silver 1994: 532). Sosyal dışlanma kavramını Williams ostrasizm olarak da kullanmıştır. Ostrasizm ilkel ve modern toplum kültüründen, askeri akademilerden okullara ve üniversitelere, kabilelerde, iş yaşamından dini gruplara ve insanlar arası ilişkilere kadar birçok yerde insanların karşısına çıkan sosyal bir olgu olmuştur (Williams, Cheung ve Choi, 2000: 748). Ostarisizme maruz kalan kişilere negatif bir tepki de bile bulunulmaz. Sözel ya da fiziksel bir saldırı olmasa dahi ostrasizm acı verici bir deneyimdir (Akin, Uysal ve Akin, 2015: 896).

Sosyal dışlanma toplumsal barışı tehdit etmenin yanı sıra, toplumda bölünme veya sosyal patlama gibi tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010: 220). Literatürde sosyal dışlanmanın önemli etkenlerden birinin ekonomik olduğu görülmüştür. Bireyin iş yaşamına girememesi ve sonrasındaki toplumsal birçok haklardan mahrum kalması kişiyi toplumunun dışına doğru sürüklemektedir. Saraceno da sosyal dışlanmanın iki paradigması üzerinde ağırlıklı durmuştur. Bu paradigmalardan bir tanesi bireyin çalışma hakkının elinden alınması, diğeri ise bireyin eğitim, sağlık, hukuk ve siyaset gibi alanlarda gerekli olan vatandaşlık haklarına ulaşamaması olarak açıklamaktadır (2002: 4). Sosyal dışlanma genellikle toplum tarafından yalıtılmış ve sınıf altı olarak nitelendirilen gruplara karşılık olarak kullanılmış bir kavramdır. Toplumun genel olarak erişim sağlayabildiği imkânlardan uzaklaşma, emek pazarında yaşanan enformelleşme ve kayıt dışı işlerde yaşanan artış sosyal

dışlanma olgusunu karakterize eden başlıca unsurlar olmuştur (Özbudun, 2002: 54-55).

Katz'a göre, damgalanmış olmak toplumdan mahrum olmayı ifade etmektedir. Fakat sapkın grupların üyelerine karşı insanların tepkisi her zaman olumsuz değildir. Belirli kişiler ezilenlerin yaşamış olduğu duygulara karşı sempati geliştirir, ezilenlerin yaşamış olduğu acıya yönelik endişelenir ve onların bu durumdan kurtulma mücadelesini saygıyla karşılar. Bu gibi ülkelerde çok güçlü bir toplumsal normlar bulunur ve böylece fiziksel ve ruhsal hastalar o toplumda daha iyi tedavi edilir. Bu norm aynı zamanda kamu ve özel yardım kurumları aracılığıyla daha geniş sosyal bir ağ oluşmasını sağlar (Katz, 1981: 4).

Bauman'a göre sosyal dışlanmayı toplum içerisinde en şiddetli yaşayan kesim yoksullardır (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2016: 32). İlhan'a göre sosyo-ekonomik yaşantının modern öncesi döneme kıyasla çok farklı bir hal alması, yoksulluğun da kendi içerisindeki anlamının kökten değişmesine neden olmuştur. Yoksulluk artık maddi bir mahrumiyet olmaktan çıkarak, sosyal tecrit, ötekileştirme, özgüven ve özsayıgı yitimi, itibarsızlık gibi izdüşümleriyle deneyimlenen bir şiddete dönüşmektedir (2013: 216). Dışlanma bir şekilde damgalanmanın sonucu olarak ortaya çıkan ve toplumların ya da bireylerin bir değerine karşı tecrit politikasını güttükleri bir olgudur. Bu olgu toplum içerisinde bir şekilde anomiyeye yol açarak toplumsal ve kültürel uyumun önüne geçecek ve sosyal uyuma engel olacaktır.

5. Damgala(n)manın Tarihsel Gelişimi

Damga kavramı ilk olarak köleleri ve serserileri toplumun diğer fertlerinden ayrı tutmak adına vücutlarına, kesici bir aletin bastırılması yoluyla oluşturdukları nokta biçimindeki kalıcı işaretlere verilen bir addir (Thornicroft, 2014: 197). Goffman'ın çalışmalarına göre, Yunanlılar bu işaretleri kişilerin toplum içerisinde ahlaki açıdan normal dışı olduğunu ve kötü yanlarını ortaya çıkarmaya yönelik olarak kullanmışlardır. Her ne kadar günümüz toplumunda damga kavramı asıl semantik anlamına yakın kullanılsa da aslında gözden düşmenin bedensel karşılığından çok gözden düşmenin bizzat kendisi olarak kullanılmaktadır (Goffman, 1963: 29). Bu olaya benzer nitelikte yine Yunan döneminde fahişelerin toplum içerisindeki normal olan diğer kadınlar ile karışmaması adına, fahişelere çiçekli ve çizgili elbise giyme zorunluluğu getirmişlerdir. Aynı şekilde, 14. yy. sonlarında fahişelerin sol kollarına kırmızı kemer ya da erkek şapkası tarzında figürler çizilmiştir (Küntay ve Erginsoy, 2005: 21-22). Damganın tarihi yukarıda da ifade edildiği gibi eski toplumlara kadar dayanmaktadır. Hindistan'da var olan ve eski çağlardan günümüze kadar devam eden kast sistemi de bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Jaspal, 2011: 54). Ruhsal hastalara yönelik yapılan bir çalışmada da; aynı bölgede 10 yıl ara ile aynı ölçme kriterleri uygulanarak aynı çalışma tekrar edilmiş fakat ruhsal hastaların toplum tarafından dışlanmasında 10 yıl öncesine göre temel hiçbir fark bulunamamıştır (Trute vd., 1989: 69). Yani zaman geçse de damgaya karşı olan insani tutumda değişiklik neredeyse görülmemektedir.

Tarihsel süreç içerisinde bir fenomen olarak, damga ile ilgili çalışmalar ve damga teorisi ile ilgili gelişmeler 1900'lü yılların başlarında dahi henüz başlamamıştı. Damga kavramının açıklanması genellikle sosyoloji ve sosyal psikoloji literatürlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu literatürler sapma, stereotip, önyargı ve ayrımcılık gibi kavramlar üzerinden tartışmaları yürütmüştür. Sosyal psikoloji; sosyal kategorizasyon, stereotip, önyargı ve damga kavramlarını çalışırken sosyoloji ise; sapma ve damga arasındaki ilişkiyi

incelemektedir (Scheyett, 2005: 81). İlk literatürler 1930'lu yılların başlarına dayanmasına rağmen 1950 yılında Gordon Allport tarafından önyargı üzerine yapılan araştırma, alanın en önemli çalışmalarından birini yansıtmaktadır (Scheyett, 2005: 81-82). Sosyal çalışma alanında ise damgala(n)maya yönelik kuramsal olarak geliştirilen bir yaklaşıma rastlanılmamıştır.

Damgalama olayı uzun bir geçmişe sahipken bilimsel anlamda kullanılmasının çok kısa bir tarihi vardır (Güngör, 2013: 7). Genel olarak damga teorileri üzerine yapılan çalışmaların ve bu konu üzerinde akademik anlamda duyarlılığın arttığı söylenebilir. PsychInfo'nun verilerine göre damga ile ilgili olan makale sayısı, 1965-1989 yılları arasında 603 iken 1990-2004 arasında bu sayı 2321'e kadar yükselmiştir (Major ve O'Brien, 2005: 394).

6. Damgala(n)manın Özellikleri ve Nedenleri

Fiziksel anomaliler damgalama için çok şiddetli bir farklılık olabilmektedir. Çünkü fiziksel anomaliler çok kolay göze çarpan durumlardır ve vücut formunun bozukluğunu ve eksikliğini ortaya koymaktadır. Genel olarak bu gibi görünüşler değiştirilemez olabilmektedir. İnsanların milliyet ve ten rengi gibi özellikleri de yine kolay görünebilir. Aynı zamanda kalıcı ve değişmez olması damgalama eğiliminin en fazla olabileceği durumlar olmaktadır (Coleman, 1986: 214). Coleman'a göre, damgalama kavramını anlamının en önemli yanı üstünlük ve aşağılık ilişkisini anlamadan geçer. Damgalama bazı bireyler için diğerlerine karşı üstünlük hissi uyandırmasına izin verir. Fakat üstünlük ve aşağılık durumları bir bozuk paranın iki yüzü gibidir. Bir insanın kendini üstün hissedebilmesi için diğer insanın kendisini aşağılık hissetmesini ya da algılamasını gerektirir. Birçok damgalanmayan insan kendisini iyi hissedebilmek için damgalanan bireylere ihtiyaç duymaktadır. Hatta damgalanan bireyler arasında bile rölatif bir karşılaştırma ile kendi içlerinde de bazılarının daha kötü durumda olması üzerine damgalama yaratılmaktadır (1986: 214-215). Scambler'a göre, damgalanmanın gerçekleşmesi ayrımcılığı ve kabul edilmezliği eyleme dönüştürürken, damgalanmanın sadece hissedilmesi ayrımcılıktan gelecek olan korkuyu harekete geçirmektedir (1998: 1054). Bu konuda Henrich ve Kriegelder hiç damgalanmamış dezavantajlı kişilerden bahsetmektedir. Örneğin, uyuşuk ve bencil bir eşle evli olan bir bireyin ya da durumu olmayan ve dört çocuğuna bakmakla yükümlü kişi veya fiziki engelli olan kişi (çok hafif işitme güçlüğü) hayatı boyunca hiç kimse bunu fark etmemiş olsa da kendisini sürekli rahatsız etmiş olabilir (1961: 152).

Hiçbir iki insan bir birine hiçbir şekilde benzemekle beraber hesaplanamayacak kadar sonsuz farklılık içerisinde. Beden, ten rengi, cinsiyeti, yaşı, kültürel geçmişi, kişiliği ve hatta formel eğitimden geçmesi bile birkaç sonsuz sayıda çeşitliliği ortaya koymasına zemin hazırlayan durumlardır (Coleman, 1986: 212). İnsanların farklılığı etiketlemesinin arkasında yatan bir takım sebeplerin var olması gerekmektedir. Bu durum sosyoloji, sosyal psikoloji ve kriminoloji gibi birçok alanda ortaya konmaya çalışılmıştır. Amorf (biçimsiz) ve beklenmedik şeylerden uzaklaşma, her şeyin önceden bilinmesi gerekliliği, ne zaman ne olacağına farkında olma isteği insanoğlu için özel bir ihtiyaç olmuştur. İnsan ilişkilerinde de aynı beklenti söz konusudur. Yaşam ve ilişkilerdeki belirsizlik seviyesi arttıkça insanoğlunun yaşamı zorlaşır. İnsanlar olayların kendi kontrollerinde olduğunu hissettikleri zaman konularını daha az tehlikeli görmekteyler. Olayları şansa, kadere ya da başkalarının gücüne indirgeyenler daha sık korkuya kapılırlar. Örneğin, toplumun ruhsal hastalıklara ilişkin tutumları, hastaların "tehlikeli" ve "ne zaman ne yapacağı bilinmez kişiler" olarak algılanmasıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür.

Hastalarının önceden bilinmeyen, alışılmışın dışındaki davranışları, kısacası var olan düzeni bozmaları, toplumda anksiyete uyandırmaktadır. Birey ya da toplum kendisini korkutan, rahatsız eden bir durumla karşılaştığında sıklıkla onu kendisinden dışlayıp yabancılaştırma yolunu seçer (Taşkın, 2004: 3-4). Böylelikle belirsizliğin ortadan kalması ve daha rahat bir şekilde yaşam sürebilmek adına toplumlar sosyal kontrol mekanizmaları ile kendine karşı tehdit oluşturabileceğini düşündüğü şeylere karşı önlem geliştirmeye çalışmaktadır. Bu durumda damganın bir nevi sosyal kontrol aracı olarak işlev görmesi nedenlerinden biri olarak görülebilir. Bu bağlamda Goffman'a göre, azınlıkta bulunan bazı ırksal, dini veya etnik grupların damgalanması, onları rekabet yollarından uzaklaştırmak için yapıldığı düşünülebilir. Hatta fiziki deformasyondan muzdarip kişilerin değersizleştirilmesi de bu kişilerin tercihlerinde dahi bir kısıtlamaya tabi olmasına muhtemelen katkı sağlamaktadır (1963: 193).

Benzer şekilde, damgalama olgusunun insanlarda çıkarlarını koruma ve kendilerini koruma altına alma davranışlarından kaynaklandığı görülmektedir. Damgalama, damgalayanlar için dedikodulara maruz kalmada ve damgalanan konumuna düşmede koruyucu bir yöntem haline gelmektedir. Damgalayanlar her fırsatta damgadan kaçmakta ve gücünü daha da pekiştirerek olası bir anksiyete riskini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Damgalayanlar aynı zamanda; kaybetme, tehlikeyle karşılaşma, ekonomik çıkarına zarar gelme ve mağdur olma gibi olası damga sebeplerinden kaçınarak ikincil çıkarlarını korumayı istemektedir (Haghighat, 2001: 209). Damgalayan üzerinden ortaya konulan bu damga-neden ilişkisi, sosyolojik perspektiften damga ve güç ilişkisi üzerinden damganın tanımlanmasına benzetilmektedir. Bir şekilde bu paradigma, damgalanmamak için damgalamak anlamına gelmektedir.

Damganın sabit bir takım etkilerinin var olduğu görülmektedir. Fakat olay, durum ve zaman gibi etmenler damganın toplum üzerindeki nedenlerini çeşitlendirmektedir. Değişen koşullara ayak uyduramama ya da uyduramama da insanların dışlanmasına neden olabilmektedir. Örneğin; teknolojinin ilerlemesi ile birlikte akıllı telefonların yaygınlaşması ve bu hızlı ilerleyişe ayak uyduramayan yaşlıların ya da o telefonu alamayan kişilerin toplumla bağı kopar ve dışlanır. Böylelikle zaman içerisindeki toplumsal gelişmelere uyum sağlayamama damgalanmanın bir nedeni olarak da sürekli kendisini yenileyebilmektedir. Scheyett'e göre, Aydınlanma döneminde Batı kültürü akla ve rasyonelliğe önem verirken, çağdaş dönemde bu kültür daha çok zenginlik, sağlık, güzellik, yetenek, bağımsızlık ve üretkenliğe önem verdiği şeklinde değişim göstermiştir. Çağdaş kültür içerisinde bu özellikleri kendisinde barındırmayan kişiler değersiz görülmekte ve böylelikle otoriter davranışların da meşrulaştırılması sağlanmaktadır (Scheyett, 2005: 85-86).

Başka bir nedensellik ilişkisi de; tarihsel süreç içerisinde yeni kavramların ve uygulamaların algımızı değiştirecek şekilde hayatımıza girmesi ile ortaya çıktığı düşünülmektedir. Descartes'in akıl ve bedeni ilk kez birbirinden ayrılmasını (real distinction) önermesi ve 19. yüzyılın başlarında akıl hastalarının tedavisinin genel sağlık sisteminden ayrılması modern dönemdeki algılarımızı ve davranışlarımızı etkileyerek, damganın ortaya çıkarmasına yardımcı olan etkenler olarak görülebilir (A Report of Surgeon General, 1999: 6). Thornicroft'a göre damgalama teorileri, ne ruhsal hastalığı olan insanların duygularını ve yaşamlarını anlamak; ne de sosyal dışlanmayı tersine çevirebilme üzerine hangi pratik adımların önemli olduğu konusunda yeterli hassasiyeti gösterebilmiştir. Bunun yanı sıra teorilere göre damgalamanın nedeni genellikle üç temel unsur üzerinde şekillenmektedir:

- Bilgi sorunları (cehalet) - bilişsel
- Tutum sorunları (önyargılar) - duygusal
- Davranış sorunları (ayrımcılık) - davranışsal (2014: 210).

Psikiyatri alanında yapılan bir araştırmaya göre, insanların ruhsal hastaları damgalamasının altında yatan üç temel unsur tanımlanmıştır:

- Otoriterizm (Authoritarianism): ruhsal hastalığı olan bireylerin değersiz, sorumsuz ve kendi yaşam kararlarını veremeyecek durumda olmasına yönelik inanç.
- Yardımseverlik (Benevolence): ruhsal hastalığına sahip olan bireylerin çocuk gibi olması ve aciz konumunda görülmesi.
- Korku ve Dışlama (Fear and Exclusion): ruhsal hastalığı olan bireylerin tehlikeli olması ve toplum tarafından dışlanması gerektiğine yönelik inanç (Holmes vd., 1999: 447).

Bu üç unsurdan özellikle otoriterizm ve korku çok daha yaygın olarak kendini göstermektedir. Haghighat ise damgalamayı araştırırken 4 temel üzerinde özellikle durarak damganın nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır:

- Yapısal temel: Bilginin işlenmesi ve sosyal algı temellidir. Örneğin, insan beyni negatif olayları daha nadir olan nesnelere üzerinden yorumlama eğilimine sahiptir. Böylelikle birey, sayıca daha az fakat aynı zamanda daha farklı olan azınlıkları suç olgusu üzerinden yorumlarken çoğunluk üzerinden değil azınlık üzerinden tanımlanmaktadır.
- Psikolojik temel: Damgalayan kişi her zaman kendi kişisel çıkarlarını ön planda bulundurma eğiliminde hareket ederek bir damga süreci geçirmektedir. Bazı insanlar damgalı bireylerin ya da ailelerinin işlemiş oldukları günahlara kefarete olarak böyle bir şekilde cezalandırıldıklarını düşünerek kendi psikolojik çıkarını koruma yönünde davranış sergilemektedir.
- Ekonomik temel: rakiplerin damgalanması sosyo-ekonomik yarışta birer silah olarak tanımlanmaktadır.
- Evrimsel temel: damgalama hayatta kalma ve üreme için önemli bir unsur olarak görüldüğü için ayrımcılık genlerimize kodlanmıştır. Bu tehlikelerden ve tehditlerden kaçış ve ayrıştırma evrimsel süreçte insanın doğasını oluşturmaktadır (Haghighat, 2001: 207-208).

Baktığımızda bu dört temel, insanı kişisel çıkar temelli bir yaklaşımla hayatta kalma dürtüsünü ve iyilik halini her koşulda en iyi şekilde koruma adına diğerlerini dışlaması ve damgalaması üzerine inşa edilmiştir.

7. Damgala(n)manın Etkileri ve Sonuçları

Damgalama her zaman aşağı doğru hareket halinde olan özel bir durumla sonuçlanmaktadır. Damga güç ilişkisi bağlamında değerlendirdiğimizde damgalanan kişi toplumsal olarak kendi yerini ve sosyal hiyerarşisini kaybeder. Sonuç olarak toplum içerisindeki bir çok insan toplum içerisindeki çoğunluğun içerisinde dahil olma eğilimindedir. Bu durum da aslında bir nevi daha fazla damgala(n)ma olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Coleman, 1986: 214). Solomon, damgalananların problem çözme, kaynaklara ulaşma, iyi bir yaşam deneyimi ve hak elde etme noktasında, damgalayanların güç bloğu yüzünden, bariyerlerle karşılaştığını söylemiştir. Bu güç bloğu damgalananlar üzerinde direkt ya da dolaylı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu güç ilişkisi, damga ve ayrımcılığa karşılık sosyal çalışma, savunmasız halkı koruma adına ırkçı karşıtı sosyal çalışma, feminist sosyal çalışma ve eleştirel

sosyal çalışma gibi alanlara odaklanmıştır (Scheyett, 2005: 84-85). Sosyal çalışmanın sosyal adaletten ve eşitlikten yana bir savunuculuk rolünün olması, damga karşıtı yaklaşımın sosyal çalışmanın bir parçası olduğu görülmektedir.

İnsanlar bazen damgalanmanın etkilerinden ve sonuçlarından çekindiklerinden dolayı kendilerinin ya da yakınlarının bir takım "eksikliklerini" toplumdaki saklamaya çalışmaktadırlar (Göksu ve Karakaya, 2009: 36). Örneğin; epilepsi hastalığı olan kişiler bazı durumlarda damgalanmanın olası etkilerine karşı gizleme yoluna giderek baş etme stratejisi geliştirirler fakat yine de damgalanma hissi damgalamanın gerçekleşmesinden daha fazla kişinin hayatına zarar vermektedir (Scambler, 1998: 1054). Berry ise damganın gizlenmesine ilişkin şu şekilde bir örnek vermiştir; eski bir suçlu, mahkûmiyetini iş yerindeki arkadaşlarından; akıl hastası bir kocası olan bir kadın da kocasının sorununu çevreden saklamaktadır (1974: 125). Buradan yola çıkarak aslında damga olgusunu sadece damgalayan ve damgalanan olarak dikotomik (ikileşik) bir şekilde açıklamanın doğru olmadığı görülmektedir. Herhangi bir damgalayıcı kişi olmadan dahi kişi damga hissetmekte ve bunun etkilerini yaşayabilmektedir.

Damga ve ayrımcılık, toplum içerisinde yaşayan bireylerin kaynaklara erişmesinde, amaçlarına ulaşmasında ve toplumla uyum içerisinde yaşamasında şiddetli bir şekilde mâni olmanın yanı sıra kişilerin öz-yeterlilik ve öz-güvenlerine çok ciddi hasar vermektedir (Scheyett, 2005: 80). Bunun yanı sıra damga, utangaçlıktan intihara kadar birçok psikolojik ve sosyal sorun aşamalarından da geçerek toplum içerisinde ciddi hasarlar bırakan bir etki yaratmaktadır.

Bireylerin geçmişte yaşadığı olaylar geleceğini de şekillendirmektedir, toplum bazen kişi istese de istemese de onun normalleşmesine imkân tanımamaktadır. Damgalandıktan sonraki ilişkilerde bazı kalıp yargılar devam etmektedir; "bunlar hep aynıdır, bunlar değişmez" ve "bir kez yapan sürekli yapar" normları geçerliliğini sürdürmektedir. Sadece damgalayanlar değil "suçlu" ya da "damgalanan" da bu kimliği kabullenmiş gözükmektedir (Bilton vd., 1987:477-478).

Her ne kadar damga teorisini en baştan alarak bir damga perspektifi çizmeye çalışsak da aslında Haghight'a göre, damganla(n)manın etkileri günümüzde, Goffman'ın yapmış olduğu tanımlamalardan çok daha farklı bir konuma gelmiştir. Bugün içinde bulunduğumuz sanal gerçeklik çağında insanlar, internet sitelerinde ve gerçek zamanlı ilişkilerinde birçok işaret ve görüntülerle bombardımana maruz kalmaktadır. Hızlıca artan veri akımıyla gizlenmiş endişe ve kaygılarımız insanları daha önce olmadığı kadar kodlamakta ve kategorize etmektedir. Araştırmaların çok daha hızlı hale gelmesi, görüntülü ve sesli iletişim teknikleri ve bilginin sıkıştırılması, dönüştürülmesi ve rakamsallaştırılması usulü, insan beynini 20. yüzyılın ortasında olmadığı kadar zorlayıcı bir gereksinim haline dönüştürmüştür (2001: 207). Bu teknolojik ve sosyolojik değişiklikler ışığında kişilerin damgala(n)ma eğilimlerindeki değişiklikler üzerine çok ciddi bir kronolojik şekilde açıklamanın ve kategorizasyonun da gerçekleşmediğini belirtmek gerekmektedir. İletişim araçlarındaki değişimler insanların gruplaşmasını ve kategorizasyonunu kolaylaştırırken aynı zamanda damga ile mücadelede bu araçların önemli roller üstlendiği de görülmektedir.

Tarih boyunca damgalanmaya en çok maruz kalan grubun akıl hastaları olduğu bilinmektedir. A Report of Surgeon General'ın yapmış olduğu araştırmaya göre, damga; akıl hastalığına sahip bireylerin tedavi aramasında ve toplum içerisindeki entegrasyonunda önündeki en başlıca engel olarak görülmektedir (1999: 8). Ciddi ruhsal hastalığı olan bireylerin, arkadaşları ve ailesi

tarafından reddedilmesi, sosyal destek alamaması ve yeni ilişkiler kuramaması gibi birçok damgalanma sonuçlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Hatta Reidy'nin yapmış olduğu araştırmada damgalanmayı bir sosyal ölüm olarak nitelendirmiştir (Reidy, 1993: 31-34). Aynı zamanda, ciddi ruhsal hastaların çalışma becerilerini öğrenebildiğine dair kanıtların olmasına rağmen, ruhsal hastalara karşı olan ayrımcılığın ve damgalamanın sonucu bu kişilerde işsizliğin %85 gibi yüksek bir düzeye çıktığı görülmektedir (Garske ve Stewart, 1999: 4).

Etiketlenmenin sonuçlarından korkan kişi yaşamış olduğu deneyimleri toplumdaki gizlemeye çalışarak olası kötü etkilere karşı önlem almaya çalışmaktadır. Fakat bu durum kişilerin, tedavi görmeden eğitim alamaya kadar birçok sağaltıcı ya da yararlı uygulamalardan mahrum kalmasına yol açmaktadır. Göksu ve Karakaya şöyle bir örnekle açıklamıştır: bazı cinsel saldırılara maruz kalan kişiler damgalanmamak için bu durumu gizlemektedir. Çünkü bu durumda mağdur olan kişinin sapkın davranışı açıklamasının ve hakkını aramasının hayatını daha da karartacağını düşünmesidir. Toplumumuzdaki "şüyü vukuundan beter" sözü bu durumu yansıtmaktadır (2009: 33). Benzer şekilde ruhsal hastaların ve madde bağımlılarının tedaviye katılım oranlarının çok daha düşük olmasının nedenlerinden biri kendilerini sahip oldukları koşul içerisinde tanımlamadıkları ve dolayısıyla da hizmete ihtiyaç duymaması. Tüm bu seçeneklere rağmen literatürde çokça geçen bir diğer özel açıklama daha vardır. O da damgalamadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2001 yılında yapmış olduğu bir araştırmaya göre; damgalama, iyi bir tedavi almak ve verilen hizmetlerden devamlı bir şekilde yararlanma açısından ciddi bir engel teşkil ettiği ortaya koyulmuştur. Damga probleminin çok yaygın olması yanında sürekli farklı formlarda ortaya çıkması söz konusudur. Her toplum yapısı içerisinde de farklılık gösteren damgalamaya karşı çözüm arayışları geliştirilmelidir. Bu bağlamda, sosyal çalışmanın makro, mezo ve mikro odaklı uygulamalarında da damgalama faktörünü görmektediriz (Ahmedani, 2011: 1).

Damgalanmanın sonucunda iki önemli etki ortaya çıkmaktadır: reddedilme düşüncesi ve damganın içselleştirilmesi. Negatif kalıp yargıların içselleştirilmesi ile birlikte kişilerin öz saygılarında, kendilik saygılarında ve kendi kendilerine yetebilmelerinde çok ciddi ve kalıcı hasarlar ortaya çıkarmaktadır. (Scheyett, 2005: 88). Aynı zamanda damganın içselleştirilmesi depresyon, umutsuzluk hissi, artan pasiflik ve otoriteye karşı itaat gibi bireyin üzerinde ruhsal anlamda çok fazla yıpratıcı sonuç doğurabilmektedir (Reidy, 1993: 33).

8. Damgala(n)ma ile Başa Çıkma Teorileri

Her olguda olduğu gibi bir konunun önlenmesi için o konuda farkındalık yaratılması gerekmektedir. Bu bağlamda damgalama eğiliminin ölçülmesinin, toplumsal farkındalık yaratmada önemli bir aşama olduğu görülmektedir (Yaman ve Güngör, 2013: 253). Damgalama ile başa çıkma yöntemleri ve müdahale yöntemleri çeşitlilik göstermektedir. Amaç odaklı bir şekilde damga karşıtı bir program geliştirebilmek için öncelikle damgalama tutumunun yapısına ilişkin sağlam bir bilgiye sahip olmamız gerekmektedir.

Damgalanma ve ayrımcılık gibi karşılaşılan zorlukları tehdit olarak nitelendirebiliriz. Damgalı bir bireyin başa çıkma stratejisi, tehdidin gücünü bastırmaya yetebilir veya yetmeyebilir. Bu tehditler sadece ayrımcılığı direk olarak yaşamak değil aynı zamanda damgalamaya karşı sürekli tetikte olmanın yorucu etkileri ve kötü bir deneyimin ayrımcılıkla ilgili olup olmadığının yaşattığı belirsizlik sürecidir (Thornicroft, 2014: 250). Bu tehditler ve stresler ile başa çıkma yöntemleri, problem odaklı başa çıkma ve duygusal odaklı başa

çıkma yaklaşımı olarak ikiye ayrılmaktadır. Duygusal odaklı başa çıkma yolları şu şekildedir; reddetme, olayları olumlu şekilde tekrardan yorumlama ve sosyal destek için araştırma yapmak şeklinde üçe ayrılmıştır. Problem odaklı başa çıkma yöntemleri ise; planlama, direk olarak harekete geçme, yardım arama ve diğer aktivitelerden uzaklaşma şeklinde sıralanmıştır (Carver, Scheier ve Weintraub, 1989: 268). Carver ve diğerleri (1989), 13 farklı başa çıkma ölçeğini inceleyerek, başa çıkma yöntemleri altında 14 başlık ortaya çıkarmıştır. Bunlar şu şekidedir:

Tablo 1: Stresle Başa Çıkma Stratejileri

Aktif başa çıkma	- konsantr olma ve problemlerden kurtulma
Planlama	- strateji ve aktif plan geliştirme
Önleyici aktivitelerden uzaklaşma	- probleme odaklanma
Kısıtlamalar	- doğru zamanda, acele etmeden kendini sınırlama
Aracı olacak sosyal destek arama	- benzer sorunları deneyimlemiş kişileri bulma
Duygusal sebeplerle sosyal destek arama	- sempati ve duygu paylaşımı
Pozitif şekilde tekrar yorumlama	- farklı açıdan olayları değerlendirme
Kabul etme	- gerçeklerle yüzleşerek, onunla birlikte yaşama
Dini değerlere dönüş	- Tanrı'dan yardım isteme ve fazla dua etme
Reddetme	- olmamış gibi davranma, olduğuna inanmama
Davranışsal ayrışma	- amaçlardan vazgeçme
Ruhsal ayrışma	- az düşünmek için fazla uyuma ve hülyalara dalma
Alkol ve madde ile ayrışma	- daha az düşünmek için madde kullanma

Kaynak: Carver, C.S., Scheier, M.F. ve Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. Journal of Personality and Social Psychology, 56(2), 272.

Kabul etme ve reddetme her ikisi de damgaya karşı geliştirilmiş birer yöntemdir fakat temel yaklaşımın damganın gizlenmesinin mi yoksa söylenmesinin mi damgaya karşı korunmada daha etkili olduğu tartışılan bir konu olmuştur. Damgalanmada eğer damga ortaya çıkmış ise içselleştirilmiş damganın haricinde bir de toplumsal damga ile karşılaşılır. Burada, damga ile mücadele ederken var olan damganın gizlenmesinin ya da açıkça söylenmesinin arasında önemli bir fark vardır. Örneğin, ruhsal hastalığı olan birinin, hastalığını birisine söylemesinin ilk muhtemel yararı, bir başka kişinin kendisine yardım etmesine izin vermesi anlamına gelmektedir. Bu yardım 4 tip şeklinde olabilir: yararlı destek sağlama (sorunu çözmek), maddi destek (bağış gibi), bilgi desteği (öneriler sunmak) ve son olarak da duygusal desteğin sağlanması (endişelerin ortadan kaldırılması). Aynı zamanda kişinin teşhisinin açıkça söylenmesi, kişide var olan sır saklama stresinin ortadan kalkmasına da yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, kendisi gibi benzer rahatsızlığı olan kişilerle temas kurması ve yaşanan sıkıntıların nasıl giderebileceği konusunda bilgilendirme sağlayabilir ve kişinin hikâyesini anlatması, sosyal ayrımcılığın önüne geçerek yalnızlığının azaltılmasında ve güçlendirilmesinde

daha özgürleştirici bir rol oynayabilir (Thornicroft, 2014: 242-243).

Diğer bir açıdan damgalama ile mücadeleye baktığımızda, damgalanan kişinin yaşamış olduğu olumsuz bir sonucu iç faktörlerden ziyade dış faktörlere indirgeyerek yaşamış olduğu sıkıntıyı hafifletmesidir. Örneğin, herhangi bir iş mülakatından başarısız olma durumu, bireysel başarısızlıktan (o işte yetkin olma gibi) ziyade işverenin yapmış olduğu önyargılarından ve ayrımcı tutumlarından kaynaklandığı düşünülebilir (Crocker, Cornwell ve Major, 1993). Böylelikle bireyde var olan damga, kişinin zorluklar karşısında başarısızlığının en temel sebebi olarak sorunun kendinde değil sürekli olarak dışarıda aranmasıyla sonuçlanmaktadır.

9. Sosyal Çalışma ve Damga

Sosyal çalışma disiplini, damga ve ayrımcılıkla mücadele etme ve savunmasız halkı koruma adına ırkçı karşıtı sosyal çalışma, feminist sosyal çalışma ve eleştirel sosyal çalışma gibi alanlara odaklanmaktadır (Scheyett, 2005: 84-85). Çevresi içinde birey yaklaşımını anlayabilmek için müracaatçılar üzerindeki sosyal dışlanmayı da iyi anlayabilmek gerekmektedir. Sosyal çalışma; etnik, ırksal, toplumsal cinsiyet, yaş, yoksulluk ve cinsel yönelim gibi birçok alandaki ayrımcılık ve damgaya karşı yoğun bir şekilde odaklanmaktadır (Scheyett, 2005: 90). Aynı zamanda bu durum NASW tarafından, sosyal çalışmacıların uyması gereken etik sorumluluklarına da eklenmiştir. NASW'a göre, sosyal çalışmacılar; ırk, etnik, ulus merkezli, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, medeni durum, politik görüş, din, ruhsal ya da fiziksel engellere yönelik olabilecek her türlü ayrımcılık türüne olanak tanımamalıdır (NASW, 1999: 22-23). Sosyal çalışma disiplini toplum içerisinde ötekileşmiş gruplara ve bireylere yönelik yapacakları mikro, mezo ve makro boyuttaki çalışmalarla toplumdaki soyutlanan bireylerin sosyal entegrasyonunu tekrar sağlamaya çalışmaktadır.

Damgalanmanın temel karakteristik özelliklerinden birisi insanların yeteneklerini gelişmesinde ve potansiyellerini kullanmasında kısıtlılıklar yaratmasıdır. Sosyal hizmet servislerinde birçok müracaatçının yaşadığı en büyük problemlerden birisi de damgalanmadır. Çoğunlukla zeka geriliği ile ilgili olan damgalanma oldukça yaygındır (Dudley, 2000: 449). Özellikle kamu sektörü içerisinde damga kavramına işaret edilmesi ve vurgulanması sosyal hizmet müdahalesinin odağını oluşturmalıdır. Damgalamayı azaltmak için gerçekleştirilen sosyal hizmet eylemleri, aynı zamanda sosyal hizmet değerleri ile de uyumaktadır (NASW, 1999). Damgalamanın azaltılması yönündeki çalışmalar; sosyal adaleti desteklemede, insan değerini ve itibarını vurgulamada ve insan ilişkilerini artırarak ruhsal hastalar ile toplumun diğer üyeleri arasında bağ kurmasında etkili olacaktır (Scheyett, 2005: 80).

Sürekli müracaatçı odaklı bir yaklaşım üzerinden düşündüğümüzde sosyal çalışmacı odağını bazen unutabiliriz. Thompson'a göre, birçok insanın sosyal hizmetlerden yararlanan kişilere yönelik – onları “başkalarının sırtından geçinen” veya “yetersiz” bireyler olarak görmesi gibi- peşin hükümlü yaklaşımlara sahip olduğu durumlardakine benzer şekilde negatif yargılar sosyal çalışmacılara karşı da yönelebilmektedir. Sosyal çalışmacılar ahlaksız ve her koşulda ayakta kalmayı başarabilen, müracaatçılar tarafından istismar edilen, “iyi niyetli ama gerçekçi olmayan kişiler” olarak damgalanmaktadır (Thompson, 2013: 26).

Türkiye’de özellikle damgayı azaltmaya yönelik çalışmalarda, toplumu ve insanları eğitmek yerine kelimeleri değiştirmek tercih edilmektedir. Bu durum hem kavramsal anlamda hem de sosyal anlamda durumu daha da kötüleştiren ve anlamların içini boşaltarak kişilerin damgalananlara karşı daha fazla kalıp yargı üretmesine

neden olmaktadır. Toplumun ayrımcılığa olan tutumuna odaklanması yerine, damgalanan kişi üzerinden kavramlara odaklanmak ayrımcılığı çözmeyecektir. Örneğin, sakat (disabled) kavramı yerine özürlü (impaired) kavramı kullanılmıştır. Hatta daha sonra engelli (handicapped) kavramı aynı anlama gelmesi için kullanılmıştır. Bu durumun damgalanmanın önlenmesi adına atılacak adımlardan bir tanesi değildir. Genel anlamda bu değişimin yaşanmasına sebep olan şey, damgalayanların damgalananları koruma ve onların damgalarını gizleme çabası içerisine girmesinden kaynaklanmaktadır. Yapılmak istenen niyet iyi olsa da metot yanlış kullanılmaktadır. Fakat bir diğer noktada değiştirilmesi gereken kelimeler de mevcuttur. Örneğin, İstanbul'da "Küçükçekmece İyilik Merkezi" adı altında bir kurum belediye tarafından açılmıştır. Belediye ya da herhangi bir devlet kurumu tarafından yapılan yardımlar iyilik kapsamında değerlendirilmesi bu durumu hak temelli sosyal hizmet yaklaşımından uzaklaştırarak bireyler üzerinden yeni bir otorite oluşturulması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda hizmet alanların damgalanmasına da zemin hazırlamaktadır. Kontrolsüz bir şekilde yönetilen sosyal yardımlara yönelik sosyal çalışma, ayrımcılığı azaltabilmek ve önleyebilmek adına çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Hizmet dağıtım sistemleri içerisinde servis sağlayıcıların kendisini müracaatçının vekili olarak görmesi onun adına konuşup karar vermesi damganın zarar verici etkilerinden bir tanesidir. Müracaatçının doğru bir şekilde ihtiyaçlarını tespit edemeyeceği zannedilerek, müracaatçının istekleri göz ardı edilebilmektedir (Dudley, 2000: 451). Sosyal çalışmacıların müracaatçı ile görüşme aşamasında geliştirmiş olduğu stratejide öz-determinasyonu kullanması her ne kadar bir zorunluluk olsa da bazen bu durum unutulurken müracaatçının görüşleri yok sayılabilmektedir. Eşit seviyede bir ilişkinin oluşturulmaya çalışılması ve iletişim esnasında şaşırma ifadelerinin kullanılmaması da kişinin damgalanma hissini azaltacaktır.

Vücudunun görünen bir yerinde damgası olan bir çocuk, damgasını ilk olarak okulda fark eder ve bu durum; dalga geçmeler, sataşmalar ve kavgalarla sonuçlanabilmektedir. Çocuk ne kadar "engelliye" kendisi gibilerin gönderildiği özel okula gitme ihtimali de o kadar fazladır (Goffman, 1963: 67). Erken yaşta damga ile karşılaşan ilköğrencisine yönelik yapılacak çalışmalar damganın etkisini azaltma noktasında önemli bir yere sahiptir. Böylelikle okul sosyal hizmeti uygulamasının kapsamı genişletilerek bu tarz damgalamaların önlenmesi noktasında önemli bir adım olacaktır.

Damganın mikro düzeyde önlenmesi için damgaya maruz kalan kişinin damga ile mücadelede gerçekleştirmiş olduğu süreçler önem arz etmektedir. Örneğin, damgaya maruz kalmış bir bireyin kendisi gibi aynı damgaya maruz kalmış kişilerle tanışması, sempati ve duyu paylaşımı sorunların üstesinden gelme noktasında iyileştirici bir rol oynamaktadır. Bu durum sosyal çalışmanın mezzo boyutta ilgilenmesi gereken bir grup çalışması ile ortadan kaldırılabilir ya da durumun etkisi azaltılabilir (Scheyett, 2005: 89).

Kognitif terapi süreci ile hastanın damga ile olan ilişkisinin ve problemlerinin tekrar yorumlanması ve anlamlandırılması bireyin damga ile olan mücadelesinde ayrıca etkili olmaktadır. Damganın boyutu arttığında ve önlenemediğinde kişilerde hülyalara dalma, alkol içme, olmamış gibi davranma veya tüm amaçlarından vaz geçme gibi komplikasyonlar doğurabilmektedir. Buraya kadar bahsetmiş olduğumuz damga olgusu bireyin bizzat kendisini ilgilendiren bir süreci içermektedir. Fakat damgalanmanın ortadan kaldırılabilmesi için bizzat damganın kendisi ile mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, damganın bizzat kendisinin toplumsal

bir fenomen ve olgu olarak ortadan kaldırılması gerekmektedir. Böylelikle damga sorununun çözülebilmesi için damga olgusunun mikro ve mezzo boyutundan daha çok o sorunu yaratan toplumsal ilkeler tartışılarak, makro boyutlarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir.

Damgalama ile mücadele etme yöntemlerinden biri de öncelikle damgalanmanın altında yatan negatif tavır ve davranışların değiştirilmesi ile başlamaktadır. Bu değişimin sağlanabilmesi için üç tip yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlar sırasıyla; protesto, eğitim ve temas olarak sınıflandırılmıştır. Protesto, damgalanmanın negatif etkilerini azaltabilmek için medya da yapılan toplumsal bir eylem hareketi olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu yaklaşımın değişimi sağladığına yönelik ispatlar henüz yoktur. Hatta insanların negatif kalıp yargılarını artırdığına yönelik iddialar ortaya atılmıştır. Eğitimde ise; ortaokul, lise ve üniversite gibi kurumlarda öğrencilere yönelik olarak yapılan ve damgalananlara yönelik yanlış anlaşılmalara ortadan kaldıracak çalışmaların yapılması sağlanmalıdır. Son olarak temas yaklaşımında, damgaya maruz kalan kişilere karşı olan yanlış anlaşılmaya yönelik algıları azaltmak için yapılan anlatım ve bilgilendirilmelerden ziyade bizzat kişilerin damgaya maruz kalan bireylerle temas halinde interaktif bir şekilde iletişiminden geçmelerini sağlamaktadır. Bu yöntem damgalanma ile mücadelede en iyi yöntemlerden biri olarak gösterilmektedir (Scheyett, 2005: 89).

Makro boyutta damganın ortaya çıkmasına etken olan stereotiplerimiz ve önyargılarımız, toplum içerisinde durumlara karşı göstermiş olduğumuz değer yargılarımızla oldukça iç içe geçmiştir. Damgaya karşı mücadelede yapılması gerekenler öncelikli olarak bu değer yargılarımızın değişmesi ile mümkündür. Değer yargıların değişmesi var olan konular üzerinde doğru bilgileri elde etmekle gerçekleşmektedir. Örneğin, şizofren tanısı almış bir bireyin her şey yapabileceği algısı yanlış bir bilgilendirmenin sonucu olmaktadır. Okul çağındaki bireylere doğru bilgileri ulaştırmak ve onlara seminerler vermek kalıp yargıların değişmesinde önemli bir makro adım olacaktır. Medya kanallarında kullanılan üslup ve tartışmalar ayrıca toplumsal yargıların oluşmasında etkili olmaktadır. Aynı şekilde hassas gruplarla ilgili olan konuların medya önünde uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ya da hiç değerlendirilmemesi aynı şekilde toplumsal damgaya karşı mücadelede önemli adımlardan biri olmaktadır. Tüm bu mücadele etme stratejilerine karşı sosyal çalışma örgütsel bir birliktelik oluşturmalıdır. Sosyal çalışma bu uygulamaları çalışmış olduğu dezavantajlı bireylerle birlikte organize etmeleri gerekmektedir. Sosyal çalışmacıların hak savunuculuğu rolünü benimsemeleri de bazen damgalama olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu durum da sosyal çalışmacılar şu yaklaşımı içselleştirmektedir: "dezavantajlı konumunda bulunan hiç kimse kendi haklarını savunamaz". Buradan hareketle sosyal çalışmanın hak savunucusu rolünü yaparken bile dikkatli olması gerekmektedir. Eğitim ve medya olmak üzere birçok alanda damgalamaya karşı farkındalık yaratmayı, toplumsal dışlanma ve ayrımcılık yaşayan bireylerle birlikte yürütmeleri ve örgütlenmeleri damgalanmayı azaltacak bir unsurdur.

Kaynakça

- A report of the Surgeon General (1999). USA: Rockville, Md.
- Ahmedani, B.K. (2011). Mental health stigma: society, individuals, and the profession. *Journal of Social Work Values Ethics*, 8(2), 4-16.
- Akın, A., Uysal, R. ve Akın, Ü. (2015). Ergenler için ostrasizm (sosyal dışlanma) ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması.

- Kastamonu Eğitim Deriğisi, 34(2), 895-904.
- Angenent, H. ve de Man, A. (1996). Background factors of juvenile delinquency. New York: Peter Lang.
- Arboleda-Flórez, J. (2002). What causes stigma? World Psychiatry Association, 1(1), 25-26.
- Bakacak, A. G. (2002). Modern dönemde Becker ve Goffman'ın yaklaşımlarında etiketlenmiş suçlu anlayışı ve günümüzdeki yansımaları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Becker, H. S. (2015). Hariciler (Outsiders): bir sapkınlık sosyolojisi çalışması. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı Çev.), 2. Basım, Ankara: Heretik Yayınları.
- Berry, D. (1974). Central ideas in sociology. London: Constable.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (1987). Understanding crime. Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (Ed.), Introductory sociology, içinde (447-478). London: Palgrave.
- Burke, P. (2007). Disadvantage and stigma: a theoretical framework for associated conditions. P. Burke, J. Parker (Ed.), Social work and disadvantage: addressing the roots of stigma through association içinde (s. 11-26). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Carver, C.S., Scheier, M.F. ve Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. Journal of Personality and Social Psychology, 56(2), 267-283.
- Coleman, L. M. (1986). Stigma: an enigma demystified. S. C. Ainsley, G. Becker, L. M. Coleman (Ed.), The dilemma of difference: A multidisciplinary view of stigma, içinde (211-232). New York: Plenum Press.
- Crocker, J., Cornwell, B. ve Major, B. (1993). The stigma of overweight: affective consequences of attributional ambiguity. Journal of Personality and Social Psychology, 64(1), 60-70.
- De Haan, A. (2000). Social exclusion: enriching the understanding of deprivation. Studies in Social and Political Thought, 2(2), 22-40.
- Dinos, S., Stevens, S., Serfaty, M., Weich, S., King, M. (2004). Stigma: the feelings and experiences of 46 people with mental illness. British Journal of Psychiatry. 184(2), 176-181.
- Dudley, J.R. (2000). Confronting stigma within the services system. Social Work, 45(5), 449-455.
- Franzese, R.J. (2009). The sociology of deviance. USA: Charles C Thomas.
- Freire, P. (2011). Ezilenlerin pedagojisi, 8. Basım, Çev. Dilek, H. ve Erol, Ö. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Garske, G.G. ve Stewart, J.R. (1999). Stigmatic and mythical thinking: barriers to vocational rehabilitation services for persons with severe mental illness. Journal of Rehabilitation, 65(4), 4-8.
- Glassner, B. ve Corzine, J. (1978). Can labeling theory be saved. Symbolic Interaction, 1(2), 74-89.
- Goffman, E. (1963). Stigma: notes on the management of spoiled identity. Englewood Cliff NJ: Prentice Hall.
- Goode, E. (1994). Deviant behavior. New Jersey: Prentice Hall.
- Göksu, T. ve Karakaya, M. (2009). Polisin sapma davranışlarının etiketleme kuramı açısından değerlendirilmesi. Polis Bilimleri Dergisi, 11(4), 27-43.
- Güngör, H. (2013). Okul yönetici ve öğretmenlerinin damgalama eğilimleri ve örgüt kültürü arasındaki ilişki. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Haghighat, R. (2001). A unitary theory of stigmatisation: pursuit of self-interest and routes to destigmatisation. British Journal of Psychiatry, 178, 207-215.
- Henrich, E. ve Kriegelder, L. (1961). Experiments in survival. New York: Association for the Aid of Crippled Children.
- Hinshaw, S.P. (2007). The mark of shame: stigma of mental illness and an agenda for change. United States of America: Oxford University Press.
- Holmes, E.P., Corrigan, P.W., Williams, P., Canar, J. ve Kubiak, M.A. (1999). Changing attitudes about schizophrenia. Schizophrenia Bulletin, 25(3), 447-456.
- İlhan, S. (2013). Kentsel yoksulluğun anlam dünyası. Ö. Aytaç ve S. İlhan (Ed.), Kentsel yoksulluğu yeniden düşünmek içinde (169-220). Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Jaspal, R. (2011). Caste, social stigma and identity processes. Psychology and Developing Societies, 23(1), 27-62.
- Katz, I. (1981). Stigma: a social psychological analysis. New York: Psychology Press.
- Küntay E. ve Erginsoy, G. (2005). İstanbul'da on sekiz yaşından küçük ticari 'seks işçisi' kız çocuklar. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lemert, E. M. (1951). Social pathology. New York: McGraw Hill.
- Link, B. G., Phelan J. C. (2001). Conceptualizing stigma. Annual Review of Sociology, 27, 363-385.
- Long, R. (2017). Introductory sociology, deviance. Erişim tarihi: 26.10.2017. <http://dmc122011.delmar.edu/socsci/rlong/intro/deviance.htm>
- Major, B. ve O'Brien, L. (2005). The Social psychology of stigma. Annual Review of Psychology, 56, 393-421.
- Mills, C.V. (1943). The Professional ideology of social pathologists. American Journal of Sociology, 49(2), 165-180.
- NASW. (1999). Code of ethics of the National Association of Social Worker. Washington, DC: NASW Press.
- Özbudun, S. (2013). Küresel bir yoksulluk kültürü mü? Y. Özdek (Ed.), Yoksulluk, şiddet ve insan hakları içinde (53-69). Ankara: Todaye Yayınları.
- Özgökçeler, S. ve Bıçkı, D. (2010). Özürlülerin sosyal dışlanma boyutları: Bursa ve Çanakkale örneklerinden yansıyanlar. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu. <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/ozgokcer.pdf> Erişim tarihi: 02.11.2017
- Prus, R. C. (1975). Labeling theory: a reconceptualization and propositional statement on typing. Sociological Focus, 8(1), 79-96.
- Reidy, D. (1993). "Stigma in social death": Mental health consumers/survivors talk about stigma in their lives. Holyoke, MA: Education for Community Initiatives. <http://www.freedom-center.org/pdf/debreidystigma.pdf> Erişim tarihi: 23.11.2017
- Saraceno, C. (2002). Social exclusion: cultural roots and diversities of a popular concept. Colombia: Colombia University Press.
- Scheyett, A. (2005). The mark of madness, social work in mental health. Social Work in Mental Health, 3(4), 79-97.
- Scrambler, G. (1998). Stigma and disease: changing paradigms. The

Lancet, 352(9133), 1054-1055. doi:
[http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(98\)08068-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(98)08068-4).

- Silver, H. (1994). Three Paradigms. *International Labour Review*, 133(5-6), 531-578.
- Stiker, H. J. (2011). Yeni özürlü beden algısı, bedenin tarihi-2. Corbin, A., Courtine, J., Vigarello, G. (Ed.). (S. Özen, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tannenbaum, F. (1938). *Crime and the community*. New York: Columbia University Press.
- Taşkın, E.O. (2004). Damgalama, ayrımcılık ve ruhsal hastalık. *3P Dergisi*, 12(3), 1-18.
- Thio, A. (2006). *Deviant behavior*. Boston: Pearson
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Thornicroft, G. (2014). Toplumun reddettiği: ruhsal hastalığı olan insanlara karşı ayrımcılık. (N. Uluhan, T. Doğan, H. Soygür, Çev.). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Trute B, Tefft B, Segall A. (1989). Social rejection of the mentally ill: A replication study of public attitude. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*; 24(2), 69-76.
- Weiss, G. ve Lonquist, L. (1994). *The sociology of health, healing and illness*. New Jersey: Prentice Hall.
- Williams, K.D., Cheung, C.K.T. ve Choi, W. (2000). Cyberostracism: effects of being ignored over the internet. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 748-762.
- Yaman, E. ve Güngör, H. (2013). Damgalama (stigma) ölçeği'nin geliştirilmesi, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 251-270.
- Yusufoğlu, Ö.Ş. ve Kızmaz, Z. (2016). Parçalanmış ailelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Elazığ örneği. *Social Science (NWSASOS)*, 11(1), 27-40.